

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОДИН З НАЙВАЖЛИВИШИХ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ

Ляшко М.П.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

В статті розглядається питання музичного виховання учнів на уроках музичного мистецтва засобами українського фольклору. Актуальність даного дослідження обумовлюється необхідністю розробки теоретичних і методичних аспектів музично-естетичного навчання і виховання. Здібність розуміти, відчувати прекрасне являється не тільки визначення критеріїв, показників рівня розвитку особистості, а воно й виступає стимулом для розвитку власних творчих здібностей. Оптимізація навчального процесу допускає вибір шляхів підготовки учнів в повноправній навчально-виховній діяльності в школі і найбільш відповідних методичних прийомах стимулювання у них потреби у всебічному гармонічному самовдосконаленні. Людина пізнавала світ і символіку своїх вражень та досвіду втілювала у ритмічних рухах, словесних формулах, магічних дійствах. Із збагаченням знань, розвитком індивідуальних можливостей, її емоції, відчуття, думи виражались у ритмічному слові, пісні, танці, інсценізаціях. Із часом усі ці види пізнавально-виражальної практики уяскравлювалися, урізноманітнювалися, набули специфічних етнонаціональних ознак, створюючи духовно-естетичні смаки, які називаються народною творчістю, фольклором.

Ключові слова: музично-естетичне виховання, музичний фольклор, духовна культура, мистецтво.

Постановка проблеми. Нова концепція музично-естетичного та духовного виховання повинна опиратися на кращі зразки українського національного фольклору, виховувати любов до народних українських традицій, до рідної землі та історії наших предків. Вона сприяє формуванню основних компонентів духовного світу молоді, національної самосвідомості та патріотичного мислення. Вона, в першу чергу, пов'язана з всебічним використанням кращих зразків української музичної творчості – фольклору нашого народу.

Кожен народ (нація, етнічна група) має свої культурно-освітні традиції, на яких повинна будуватися національна школа. Оволодіння в національній школі кожним учнем рідною культурою, основою культури інших народів є запорукою повноцінного громадського життя. На практиці застосовуються методи музично-естетичного виховання як найефективніший засіб реалізації форм народного виховання.

На уроках «Музичного мистецтва» учні мають можливість відчувати красу українського народного музичного мистецтва, досягнути інтонаційні особливості музики українського народу, відчувати національну своєрідність, спільне і відмінне в музиці різних народів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З часу проголошення незалежності і державності України музична педагогіка значно розширила арсенал своїх досліджень. При цьому бажано спиратися на багатющій науковий потенціал національної системи освіти – праць О. Савченко, О. Сухомлинської, І. Беха, Н. Нічкало, С. Гончаренка та інших провідних дослідників. Великий внесок у розробці вітчизняної музичної педагогіки доробок яких у цій галузі важко переоцінити, це – Г. Падалка, Л. Коваль, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова, О. Олексюк, В. Дряпіка, О. Дем'янчук та інші дослідники, якими розроблено кардинальні положення про закономірності особистісного форму-

вання учнівської та студентської молоді у сфері музичного мистецтва. Формування духовного світу людини, закономірності гармонізації її життя, забезпечення природного входження до соціального середовища складають нині особливо важливий предмет наукових пошуків.

Ідею виховання на основі творів фольклору відстоювали видатні педагоги, письменники. Це – Х. Алчевська, Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Духнович, М. Костомаров, І. Котляревський, Г. Сковорода, Л. Українка, І. Франко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Використання музичного фольклору розкриває перед дітьми невичерпні можливості народного таланту, виховує любов і повагу до своєї землі, гордість за свій народ. Софія Грица вважала, що «усність, безперервність варіювання відрізняє фольклор від літератури. Якщо фіксована копія не наносить шкоди завершеному літературному чи музичному творові..., то для фольклору вона згубно діє на народну імпровізацію» [2, с. 175].

Широке використання музики свого народу в навчанні, у дітей підвищує рівень їх музичного сприймання, яке стає більш осмисленим, емоційним, що виявляється в стійкій, постійній увазі дітей до уроку, в намаганні більше дізнатися про творчість різних композиторів, частіше слухати рідну музику.

Музично-естетичне виховання розглядається представниками різних напрямів філософії, культурології, мистецтвознавства, педагогіки, в тому числі й музичної [7]. Ознаки, за якими можна визначити музичну культуру особистості, є її участь в музичній творчості, розвиток її морально-естетичних якостей, високий рівень знань та уявлень про музику.

Українські етнографи, фольклористи, поети, педагоги і діячі культури у своїй літературній спадщині наголошують на тому, що сформувати духовність нації неможливо без дотримання традицій української педагогіки та використання народного мистецтва.

Пошук моделей музичного виховання, адекватних сучасному стану культури і цивілізації, є одним із найголовніших її завдань. При цьому можна спиратися на багатий науковий потенціал, національної освіти – праці О. Савченко, О. Сухомлинської, І. Беха, М. Ничкало, С. Гончаренка та багато інших провідних дослідників. Музичну педагогіку, як похідну, створювали в цій галузі – Г. Падалка, Л. Коваль, О. Ростовський, О. Олексюк, О. Демянчук та інші дослідники, якими розроблено кардинальні положення про закономірності особистісного формування учнівської молоді у сфері музичного мистецтва.

Чільне місце в українському національному фольклорі займає українська пісня і тому потрібно реалізувати виховання музично-естетичних смаків через призму української пісні.

У галузі музично-естетичного виховання особистості, його змісту, форм і методів українським народом накопичено чималий досвід – діяльність провідних музикантів-педагогів, видатних композиторів, громадських діячів, літераторів, музикознавців, музикантів-виконавців та інших провідних фахівців української культури.

Фольклору властиві такі ознаки: анонімність (втрата авторства в процесі побутування, що

одночасно є і процесом колективного творення); варіативність (паралельне існування кількох варіантів одного і того ж фольклорного твору); імпровізаційність (співтворчість у процесі виконання, додавання, або віднімання елементів фольклорного твору); усність (усна форма творення, побутування, синхронічна або діахронічна передача) [2, с. 10].

Соціально-педагогічне значення українського фольклору настільки багатогранне, що в ньому знаходять відображення не лише естетичні й етичні ідеали, а й історія, філософія, психологія, дидактика – вся ціннісна система, культурна спадщина українського народу, яку він передавав поколінням.

Сучасні українські фольклористи-науковці – М. Дмитренко, П. Кононенко, М. Лановик, З. Лановик, Г. Лозко, О. Мишанич, Л. Дунаєвська, С. Мишанич та інші.

Заслужують на увагу розроблені концепції реформування мистецької освіти та музичного виховання в Україні (Т. Гризоголова, І. Зязюн, Л. Коваль, Г. Масол, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Семашко, Т. Танько, Г. Шевченко, В. Шульгіна, О. Щолокова та інші); питання історичного розвитку музично-естетичного виховання; еволюції форм і методів навчання музики (Л. Коваль, Л. Масол, О. Михайличенко, В. Орлов, О. Ростовський, Г. Падалка, О. Рудницька та інші); питання розвитку естетичної культури засобами мистецтва, розвитку художньої свідомості, естетичного почуття, формування естетичного смаку (О. Буров, В. Медушевський, А. Мелік-Пашаєв, Н. Миропольська, Б. Неменський, та інші).

У розвитку теорії і практики музично-естетичного виховання значним внеском стали наукові праці В. Крутоуса, М. Киященко, М. Лейзерова, Б. Лихачова, В. Мартинова, В. Михальова, О. Олексюк, Р. Семашко, Л. Смирнової, Т. Танько та інших.

Мета статті – охарактеризувати вплив дитячого фольклору на музично-естетичне виховання учнівської молоді. Привернути увагу до українського дитячого музичного фольклору, його значення в розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Український народний фольклор надзвичайно важлива складова частина культури нашого народу. Це система духовного життя народу, в якій відбиваються моральні, етичні погляди і цінності людей. Українському фольклору властиві життєвість змісту, велика емоційна сила, яскрава образна виразність. Активне спілкування з народним мистецтвом дарує дітям насолоду, збагачує їх духовний світ, активізує і розвиває емоційну чутливість.

Проблема виховання учнів засобами народного мистецтва традиційно займає вагомe місце в наукових дослідженнях провідних вітчизняних істориків, мистецтвознавців, фольклористів, педагогів. Серед них роботи В. Верховинця, М. Лисенка, О. Огієнка, Ю. Руденка, В. Скуратівського, О. Смоляка, К. Сосенка, М. Стельмаховича та ін. Сучасні педагоги надають великого значення використанню дитячого фольклору в навчанні та вихованні дітей.

Фольклор (англ. folklore, букв. – народна мудрість; народне знання), або усна народна творчість – художня колективна літературна і му-

зична творча діяльність народу, яка засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культури і вірування, а також відбиток світу думок, уявлень, почуттів і переживань, народнопоетичної фантазії.

Фольклор – різножанрові твори, що виникають в певному середовищі, передаються з уст в уста з давніх-давен, зазнаючи певних змін, мають ритуально-магічне, обрядове, естетичне, розважальне, виховне значення.

Термін «фольклор» запровадив 1846 року англійський археолог Вільям Томс, який під псевдонімом А. Мертон надрукував у часописі «Атенеум» (№ 982) статтю «The Folklore». Тим самим він дав ім'я явищу, що його в Європі вивчали вже на протязі століть, але називали по-різному, розпливчасто та описово. «Folk» означало у нього народ, «lore» – мудрість, а ціле вчений визначив як «неписану історію, що фіксує залишки давніх вірувань, звичаїв і подібного в сучасній цивілізації». Проминуло ще півтора сторіччя, і тепер більшість фахівців переконані, що існує фольклор, тісніше пов'язаний саме із «сучасною цивілізацією», проте відносно конкретного наповнення терміну «фольклор» згоди вони так й не дійшли [5].

Термін «фольклор» запропонований у науковий обіг Вільям-Джон Томсоном як показник «неписаної історії, що фіксує залишки давніх вірувань, звичаїв і подібного в сучасній цивілізації». Офіційно це поняття було визнане англійським Фольклорним товариством в 1879 р.

Звинувачувати фольклористів за такий недовгляд було б несправедливо. Наука ж, що вивчає фольклор, або фольклористика має до того ж справу з проблемою вгасання слідів духовної діяльності людини з плином часу; ця своєрідна ентропія призводить до зникнення творів, своєчасно не зафіксованих за допомогою писемності або інших технічних засобів. Немає сумніву, що сучасні греки не знали би навіть імені Гомера, якби приписувані йому поеми не було записано в VI ст. до н. е. Отже, не треба дивуватися, що й сам предмет фольклористики поки що не знайшов загальноприйнятого визначення.

Фольклор – сума створених народом та існуючі в народних масах культури на основі словесності (перекази, пісні, казки, епос), музика (пісні, інструментальні наспіви і п'єси), театр (драми, сатиричні п'єси, театр ляльок), танець.

Народна творчість, що зародилася в далекій давнині, – історична основа усієї світової художньої культури, джерело національних художніх традицій, виразник народної самосвідомості.

В наші часи продовжується творитися фольклор, бо саме він допомагає людям, вихователям та вчителям в доступній формі донести дітям історичну велич, глибоку мудрість українського народу та неповторну красу, красу його слова.

«Фольклор – це книга землі» [9, с. 2]. Цю книгу треба кожному навчитися читати. Але спочатку слід з'ясувати значення цього слова. Існує багато трактувань цього терміну, проте всі вони схожі між собою. Фольклор – твори усної народної творчості (думи, казки, частівки, приказки, пісні та інше) [8, с. 574]. «Фольклор» – це усна народна творчість трудового народу [3, с. 6]

Період бурхливого розвитку національного фольклору збігається з епохою боротьби проти

турецьких, татарських і польсько-шляхетських поневолювачів. Саме тоді з'явився епічний жанр (думи та історичні пісні, про конкретні події і конкретних народних героїв (Байдю, Хмельницького, Богуна, Кривоноса, Морозенка, Нечая), про улюбленців найбільш вразливих верств населення (Хвеська, Андібера й козака Голоту та ін.). Своєрідним жанром української поезії та музики є епічно-героїчні поеми – думи, виникнення яких припадає на XV ст. У них яскраво відображено історичні події життя українського народу – боротьба з поневолювачами, героїчні подвиги патріотів, які віддали своє життя за рідну землю. Народ з любов'ю оспівує конкретних героїв: Довбуша, Кармелюка, Кобилицю та ін. Конкретний історизм – головна якість історичної пісні у відтворенні реальної дійсності, чим вона відрізняється від думи. Історичні пісні – це ніби художній літопис усної історії народу. Яскравим прикладом цього в Україні є козацькі пісні, де кожен твір відображає певний історичний стан боротьби українського народу за незалежність, проти іноземних загарбників. Безумовно, естетичне сприйняття музики, враження від неї, пов'язане з уявленнями про епоху і концепцію погляду автора про неї допоможуть вихованцям зрозуміти ідеологічний зміст твору і усвідомити його громадську мету.

Слов'янські дослідники надавали перевагу поняттям «усна народна словесність» (Ф. Буслаєв), «народна словесність» (О. Веселовський, О. Потебня), «народна поезія» (І. Франко). В українській науці переважали терміни «усна народна творчість», «народна поетична творчість», «усна народнопоетична творчість». У 1985 року на нараді (при ЮНЕСКО) урядових експертів зі збереження фольклору для подолання термінологічної невпорядкованості, притаманної новітнім дослідженням, було запропоновано таке тлумачення: «Фольклор (у широкому розумінні – частина народної культури) – це колективна, заснована на традиціях творчість груп чи індивідів, зумовлювана надіями і сподіваннями спільноти як адекватне вираження її культурної та соціальної самобутності; фольклорні зразки та цінності передаються усно, шляхом імітації та іншими каналами. Його форми охоплюють мову, слово, поезію, музику, танці, жести, міфи, обряди, ремесла, архітектуру та інші різновиди художньої творчості».

Сучасна наука застосовує поняття «фольклор» у широкому значенні (комплекс словесних, словесно-музичних, музично-хореографічних, ігрових і драматичних різновидів народної творчості, традицій, звичаїв, обрядів, поглядів) і у вузькому (мистецтво слова, у просторі якого реалізовується філологічна зацікавленість дослідників).

Вчені визначають народне мистецтво важливим чинником формування особистості дитини і наголошують, що фізичне здоров'я тісно пов'язане з духовним. Залучення до витоків народної творчості збагачує внутрішній світ дитини, допомагає їй усвідомити свою національну належність, піднести на вищий щабель її моральні якості. Підвалиною цього закладають з раннього дитячого віку.

Значна кількість фольклористів все ж таки відносять фольклор до мистецтва, тому що неправомірно звужувати фольклор до суми лише сло-

весних текстів – хоч би тому, що народна пісня не існує без мелодії, а пісня обрядова – ще й поза ритуалом, під час котрого виконується [4, с. 75].

Особливо актуальним для українського народу сьогодні є збереження національних традицій, української мови, сакрального мистецтва, що становить код нації. Будучи дуже творчим народом, українці за століття свого існування створили безліч засобів для вираження своїх емоцій.

Історичні пісні можуть бути визначені як жанр малої епіки. Формуючись спочатку спонтанно в лоні інших жанрів пісенної творчості, історична пісня (як і дума) досягає кульмінації у XVII – XVIII ст. – в епоху козацтва на Україні. Вона тяжіє до уважного спостереження за історичними подіями, за долями конкретних героїв.

Побутові пісні охоплюють безліч сфер життя людей: пісні, якими супроводжували посів і жнива, весілля, пісні, які співали юні хлопці та дівчата просто для розваги у великих компаніях, коліскові, пісні, що супроводжували підготовку або догляд за домашніми тваринами.

Як і будь-яка народна пісня, обрядова не має авторів. Зазвичай ці пісні мають язичницькі коріння, що ростуть з часів Київської Русі. Стародавні слов'яни вірили, що все в цьому світі має душу, а світ населений духами і різними міфічними створіннями. Обрядова пісня була покликана вплинути на духів – задобрити їх, щоб урожай «не побили», або навіть щоб допомогли в якихось починаннях або повсякденних справах.

Ці пісні тісно прив'язані не тільки до побуту, а й до календаря.

Взагалі початком українського складання віршованих козацьких дум прийнято вважати XVI століття. Між іншим, перший запис української народної пісні можна датувати з другої половини цього ж століття (1571 рік у граматиці Яна Благослава). Одночасно з цими спробами народного віршування постає новий гатунок народної пісні: думи.

Висновок. Таким чином – фольклор – це складне, синтетичне мистецтво. Часто в його творах поєднуються елементи різних видів мистецтва – словесного, музичного, театрального. Він тісно пов'язаний з народним побутом, обрядами і відображає особливості різних періодів історії. Фольклор містить в собі весь комплекс духовної сутності народного життя, світосприймання та естетичний ідеал народу, його моральні норми, психологію і тому служить важливою і необхідною базою, з метою виховання підростаючого покоління, освоєння культурних цінностей.

Виховання дітей на основі народної культури має дуже важливе значення для підростаючого покоління, і це дає великі можливості для творчого розвитку дітей. Ми маємо пам'ятати, що діти – майбутнє нашої Вітчизни, і для них, ми зобов'язані повертати втрачені сторони історії, відкрити доступ до невичерпного джерела народної мудрості, адже він тісно пов'язаний з народним побутом, обрядами і відображає особливості різних періодів історії.

Список літератури:

1. Авдієвський А. Т. Хрестоматія з музики для дітей молодшого шкільного віку (1-4 класи): навч. посіб. / А. Т. Авдієвський, А. Г. Болгарський. – К.: РНЦ «ДІНІТ», 2000. – 83 с.
2. Грица С. В ім'я збереження фольклору // Фольклор у просторі та часі / С. Грицай. – Тернопіль. – 2000. – 226 с.
3. Губіак В. Виховання учнів на засадах народної творчості і фольклору / В. Губіак // Рідна школа – 1999. – № 11. – С. 9-10.
4. Гусев В. Г. Естетика фольклора / В. Г. Гусев. – С. 236-266.
5. Динеков П. Български фолклор / П. Динеков. – София, 1980. – Ч. 1 – С. 10.
6. Довженюк Г. Український народний фольклор / Г. Довженюк. – К.: Наук. думка, 1981. – 172 с.
7. Іваницький А. Український музичний фольклор / А. Іваницький. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 320 с.
8. Лановик З., Лановик М. Усна народна творчість: Підручник / З. Лановик. – К.: Освіта, 2001. – 595 с.
9. Лобова О. В. Музика. Підручник для 4 класу / О. В. Лобова. – К.: Школяр, 2004. – 143 с.
10. Осипець Р. Українська музична пісня – основа музичного виховання / Р. Осипець // Мистецтво та освіта, 2000. – № 3. – С. 6-9.
11. Росовецький С. Український фольклор у теоретичному висвітленні / С. Росовецький // Частина I. Теорія фольклору. Посібник для університетів. – К.: Вид-во Укр. філософічного центру. – 2005. – 228 с.
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977.

Ляшко Н.П.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ, КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ СРЕДСТВАМИ ФОЛЬКЛОРА

Аннотация

В статье рассматривается вопрос музыкального воспитания учащихся на уроках музыкального образования средствами украинского фольклора. Актуальность данного исследования обуславливается необходимостью разработки теоретических и методических аспектов музыкально-эстетического обучения и воспитания. Способность понимать, чувствовать прекрасное является не только определением критериев, показателей уровня развития личности, а и выступает как стимул для развития личных творческих способностей. Оптимизация учебного процесса допускает выбор путей подготовки учащихся в полноценной учебно-воспитательной деятельности в школе и наиболее соответствующих методических приемах стимулирования в них потребности во всестороннем гармоничном совершенствовании. Человек познавал мир и символику своих впечатлений воплощая их в ритмические движения, словесные формулы, магические действия. С обогащением знаний, развитием индивидуальных возможностей, ее эмоции, чувства, думы выражались в ритмической речи, песне, танце, инсценизациях. Со временем все эти виды познавательной-выразительной практики принимали специфические этнонациональные признаки, создавая духовно-эстетические вкусы, которые называются народным творчеством, фольклором.

Ключевые слова: музыкально-эстетическое воспитание, музыкальный фольклор, духовная культура, искусство.

Lyashko M.P.

Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhory Skovoroda Pedagogical University

MUSICAL-AESTHETIC EDUCATION AS ONE OF THE MOST IMPORTANT FACTORS IN THE FORMATION OF THE SPIRITUAL CULTURE OF PERSONALITY MEANS FOLKLORE

Summary

The article deals with the issue of musical education of students at music lessons by means of Ukrainian folklore. The urgency of this study is conditioned by the need to develop theoretical and methodological aspects of musical and aesthetic education and education. Ability to understand, feel a wonderful personality, is not only the definition of criteria, indicators of development. It is an incentive to develop their own creative abilities. Optimization of the educational process involves the choice of ways to prepare students for full-time educational activities in school and the most appropriate methodical techniques to stimulate their needs in the comprehensive harmonious self-improvement. Man recognized the world and symbolized his experiences and experiences embodied in rhythmic movements, verbal formulas, magic and action. With the enrichment of knowledge, the development of individual possibilities of her emotions, feelings, thoughts expressed in rhythmic spruce songs, dances, and dramatizations. Eventually, all these types of cognitive-behavioral practice became more and more diversified, acquired specific ethno-national characteristics, creating spiritual and aesthetic systems, which are called folk art and folklore.

Keywords: musical-aesthetic education, musical folklore, spiritual culture, art.